

İRAN-SUUDİ ARABİSTAN DİYALOĞU VE İKİLİ İLİŞKİLERİN GELECEĞİ

“

İran ve Suudi Arabistan arasındaki bu yakınlaşma pek çok çevre tarafından bir sürpriz olarak görülse de iki taraf arasında iş birliği atmosferinin ortaya çıkması yeni bir durum değildir.

”

DOÇ. DR. M. HİLMİ ÖZEV

Süresiz Yayınlar Editörü ORSAM

Basra Körfezi'ne kıyısı bulunan ülkelerin ticari, siyasi ve askerî çıkarları büyük ölçüde örtüşmektedir. Bu çerçevede, İran ve Suudi Arabistan'ın anti-demokratik ve statükocu rejimleri, toplumsal yapıları ve ko-

numları bu iki ülkeyi çatışmadan çok iş birliğine zorlamaktadır. Maddi temelde, her iki ülkenin enerji kaynakları, insan kaynakları ve jeopolitik konumları iş birliğini teşvik eden unsurlar olarak değerlendirilebilir. Ne var ki her ikisi de Körfez bölgesinde hegemonya peşinde olan İran ve Suudi Arabistan arasındaki ilişkiler büyük ölçüde bölgesel ve küresel güç mücadelelerinin etkisi altında kal-

mıştır. Tarihsel bakımdan, bu iki ülke, küresel güç dengesi oluşumunda aynı safta yer aldıklarında rekabetçi, saflarda farklılaşma olduğunda ise düşmanca ilişkiler içerisinde bulunmuşlardır. Öyle ki iki ülkenin Batı müttefiki oldukları dönemlerde mezhepsel ve etnik farklılıklar neredeyse hiç gündeme gelmemişken İslam Devrimi'nin ardından İran'ın Batı karşıtı bir pozisyon alması ile birlikte mezhepsel ayrışma iki ülke ilişkilerinin temel belirleyeni hâline gelmiştir. Bu noktada İran'ın yeni rejiminin mezhepsel temelde yükselişi kadar, Batılı ülkelerin Körfez'de İran temelli Şiiliği amansız bir düşman gösterme çabaları da etkili olmuştur.

TAHRAN-RİYAD ARASINDAKİ DİYALOG ÇABALARI

2021 baharında Suudi Arabistan ile İran arasında Irak'ın ara buluculuğunda görüşmelerin ve bir yakınlaşma sürecinin başladığı, İran'ın Husilere verdiği desteği kesmesi ya da azaltması karşılığında, İran petrolünün Amerikan ambargosunu aşarak küresel piyasalara ulaştırılması konusunda Suudi Arabistan'dan yardım talep ettiği haberleri medyada yer almıştır. İran ve Suudi Arabistan arasındaki bu yakınlaşma pek çok çevre tarafından bir sürpriz olarak görülse de iki taraf arasında iş birliği atmosferinin ortaya çıkması yeni bir durum değildir. Nitekim 1979 öncesinde Soğuk Savaş gereği bölgesel politikalarını eş güdümlü hâle getiren iki ülke monarşilerin bekası ve enerji ihracat politikalarının örtüşmesi nedeniyle rekabetçi bir iş birliği hâlindeydiler.

1990'lı yıllarda Muhammed Hâtemî döneminde de iki ülke, düşen enerji fiyatları ve bölgesel istikrar arayışı çerçevesinde iş birliği imkânlarını geliştirme arayışına girmiştir. Dolayısıyla çoğu zaman mezhepçi söylemlerin gölgesinde yürütmesine rağmen Suudi Arabistan-İran ilişkilerinde pragmatik bir yön her daim varlığını korumuştur.

İki tarafı birbiriyle görüşmelere iten bir dizi nedenden söz etmek mümkündür. Öncelikle iki ülke bölgesel rekabetten yorgun düşmüş durumdadır. İkincisi bölgesel rekabet küresel ve diğer bölgesel güçlerin bölgeye daha fazla nüfuz etmesi için uygun bir durum oluşturmaktadır. 11 Eylül olaylarından bu yana Suudi Arabistan, bölgedeki ABD mevcudiyetinin ve baskısının kendi çıkarları ile tamamen örtüşmediğini düşünmeye başlamıştır. 2019 Eylül'ünde Aramco tesislerine düzenlenen saldırılarda ABD koruma kalkanının işe yaramaması, Cemal Kaşıkçı olayına ve

Suudi Arabistan'ın Yemen politikalarına karşı özellikle demokratlardan gelen eleştiri ve baskılar ABD'nin krallığa verdiği sınırsız desteğin sona erdiğini ya da artık yetersiz kalmaya başladığını göstermiştir. Üçüncüsü, bölge ülkeleri arasında iş birliği arayışının ortaya çıktığı yeni bir ortam oluşmaya başlamıştır. Irak'ın tüm komşuları ile ilişkilerini düzeltme arayışına girmesinden sonra, Türkiye-Mısır ve Türkiye-Suudi Arabistan arasında ilişkileri düzeltme arayışı, Birleşik Arap Emirlikleri'nden (BAE) Türkiye ile ilişkilerde önemli bir sorun olmadığı yönünde gelen açıklamalar bu yeni dönemde kutuplaşma ve gerilim yerine iş birliği ve diyalog arayışının ön plana çıktığını göstermektedir. Son olarak, belki de hepsinden önemlisi Joe Biden yönetiminin İran ile ilişkileri normalleştirme girişimleri karşısında bölgede yalnız kalmaktan çekinen Suudi Arabistan'ın böyle bir girişimi başlatmış olmasıdır. Öyle ki Biden yönetimi Suudi Arabistan'a İran ile ilişkileri yumu-

şatma konusunda ciddi bir örtülü baskı uygulamış ya da telkinde bulunmuş dahi olabilir.

“

On yıllardır devam etmekte olan ABD müdahaleleri ve silahlanma yarışı Ortadoğu'yu ve Körfez ülkelerini, adı sürekli olarak krizlerle anılan bir bölgeye dönüştürmüştür.

”

Suudi Arabistan-İran diyalogundan olumlu beklenti içinde olmamızı sağlayan birkaç faktör bulunmaktadır. Suudi Arabistan Yemen de Husilere karşı hemen kazanabileceğini düşündüğü bir savaşa girmiş fakat İran'ın Husileri desteklemesi sonucunda büyük bir başarısızlıkla karşılaşmıştır. Suudi Arabistan; Irak, Suriye ve Lübnan'da da İran'la mücadele yüzünden büyük kayıplarla karşı karşıya kalmıştır. Aynı şekilde İran da Suudi Arabistan ile rekabetten kaynaklı büyük bedeller ödemiştir. Öte yandan,

Yemen'de Husilere yardımcı olmak da İran için hayli pahalıya mal olmuştur. Suudi Arabistan'ın Irak'ta, Lübnan'da ve Suriye'de kendi taraftarlarını desteklemesi İran'ın bu ülkelerde varlığını sürdürebilmesi açısından büyük maliyet getirmiştir. Dolayısıyla şu an için her iki ülke de bölgede kendilerini zor durumda bırakan politikalarından vazgeçmek durumunda kalmışlardır.

YAKINLAŞMADAKİ HARİCİ NEDENLER VE BEKLENTİLER

On yıllardır devam etmekte olan ABD müdahaleleri ve silahlanma yarışı Ortadoğu'yu ve Körfez ülkelerini, adı sürekli olarak krizlerle anılan bir bölgeye dönüştürmüştür. ABD, Çin ve Rusya ile rekabeti çerçevesinde Ortadoğu'daki askeri mevcudiyetini azaltmaya karar vermiş gözükmemektedir ve bu çerçevede Suudi Arabistan'a verdiği sınırsız desteğinin devam etmeyeceği anlaşılmaktadır. Bu durumda Suudi Arabistan'ın bölgesel politikalarını eski şekliyle devam ettirmesi imkânı neredeyse yoktur. Bir taraftan ABD'nin İran ile görüşmeleri yeniden başlatma girişimleri, diğer taraftan Suudi Arabistan'a Batıdan gelen desteğin azalması bu ülkeyi bölgesel rakipleri ile yeni ilişkiler ağı geliştirmeye zorlamaktadır. İsrail uzun yıllar İran korkusunu kullanarak Körfez ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmeye çalışmış; BAE ve Bahreyn ile diplomatik ilişkiler kurmayı başarmıştır. Diğer taraftan bu süreci onaylamasına rağmen Suudi Arabistan şu ana dek İsrail ile resmi diplomatik ilişki kurmaya yanaşmamıştır.

İran-Suudi Arabistan ilişkilerinde gerilimin azalması bu olasılığı iyice azaltacaktır. ABD ile İran arasında nükleer konuda bir anlaşma sağlanması hâlinde Suudi Arabistan için en iyi seçenek bölgesel kamplaşmada İsrail'in yanında yer almaktansa İran ile ilişkileri düzeltmek olacaktır. İki ülke arasında İran Devrimi'nin başından beri devam eden derin anlaşmazlıkların bir anda ortadan kalkması ve ilişkilerin düzelmesi beklenilmemelidir. Ancak İran-Suudi Arabistan ilişkilerinde görülecek kısmi bir düzelme bile bölgesel gerilimlerin azalmasında ve Yemen, Irak, Suriye meseleleri ile petrol arz güvenliği gibi pek çok anlaşmazlık konusunun sorun olmaktan çıkmasında önemli rol oynayabilir.

Bölgede barış ve istikrarın sağlanabilmesi için gerekli olan şey, tüm bölgesel aktörlerin katıldığı geniş kapsamlı bir diyalog ve iş birliği ortamının ve bunun için gerekli mekanizmaların oluşturulmasıdır.

Suudi Arabistan ve İran bölgede şimdiye kadar geçerli olan oyun kurallarının askerî ve ekonomik güvenliği sağlama konusunda yeterince işlevsel olmadığını fark etmiş olmalıydılar. Bölge ülkeleri tek başına bölgesel hegemonya kurma, güvenliği sağlamak için ABD (önümüzdeki dönemde Rusya ve Çin) gibi dış güçle ittifak ilişkileri geliştirme, İsrail öncülüğünde tasarlanan 'Arap NATO'su gibi bölücü ve ayrıştırıcı oluşumlar tasarlama

gibi girişimlerin maliyetinin çok ağır olduğunu ve buna rağmen hiçbir işe yaramadığını/yaramayacağını anlamış olmalıydılar. Bölgede barış ve istikrarın sağlanabilmesi için gerekli olan şey, tüm bölgesel aktörlerin katıldığı geniş kapsamlı bir diyalog ve iş birliği ortamının ve bunun için gerekli mekanizmaların oluşturulmasıdır. Aksi takdirde ne İran ne Suudi Arabistan ne de daha geniş bölgede yer alan Mısır, Türkiye ve Pakistan gibi ülkeler güvenlik ve beka sorunlarını düşük maliyetli, verimli, sürdürülebilir ve kalıcı araçlar üzerinden çözüme imkânına kavuşabileceklerdir.

Haricî faktörler açısından bakıldığında ise Suudi Arabistan ve İran'ın bölgesel sorunların çözümünde kayda değer adımlar atabilmeleri her iki ülkenin ABD ve İsrail ile ilişkilerindeki gelişmelere bağlıdır. İran'ın İsrail ile kötü ilişkileri ve Suudi Arabistan'ın üzerindeki İsrail ve ABD etkisi devam ettiği sürece bu iki ülke arasındaki ilişkilerde sorunlar devam edecektir. Irak, Suriye, Yemen ve Lübnan'daki sorunlar temelde ABD ve İsrail'in ve daha sonra Rusya gibi diğer küresel güçlerin bölgesel çıkarları ve güvenliği ile ilgili olduğundan bu ülkelerdeki gelişmeler de ikili ilişkiler üzerindeki etkisini sürdürecektir. İran ve Suudi Arabistan arasındaki gerilimlerden en fazla etkilenen ülkelerden biri Irak'tır. Bu nedenle Suudi Arabistan İran görüşmelerini Irak'ın ev sahipliği yapmakta oluşu şaşırtıcı değildir. Sonuç olarak bölgede gerçekleşen gelişmelerin sonuçlarını tahmin edebilmek için çok düzeyli ve çok boyutlu analizlere ihtiyaç duyulmaktadır. ■